

De zestien kwadraat: nog steeds een machti

TEKST:
RUTGER TEN
BROEKE

Winteropslag bij
„Ottenthome”
1993. Foto: R. ten
Broeke

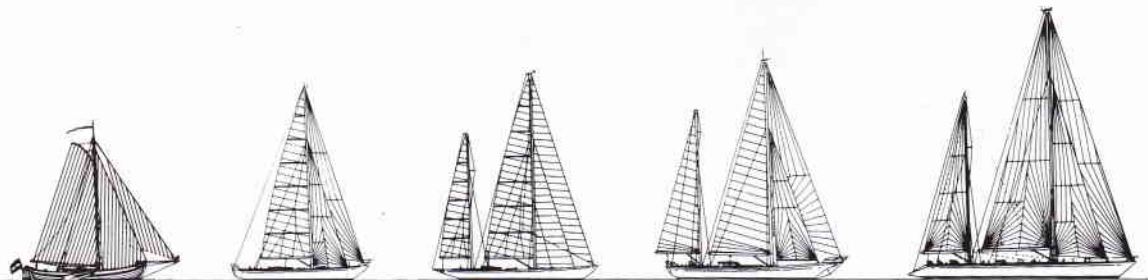

In het kader van het Houtpaviljoen op de HISWA-tentoonstelling past een uitgebreid verslag over de „levensgeschiedenis” van de zestien kwadraat. Zeker in het jaar dat kapper Bulthuis - indien nog in leven - honderd jaar zou zijn geworden. Een uitgebreid drieluik voor deze grootste „klasse” in ons land.

Wie de Nederlandse traditie met betrekking tot ontwerp en bouw van houten zeilboten in ogenschouw neemt, denkt in de eerste plaats aan onze nationale trots: de rond- en platbodemschepen. En indien modernere boten aan de orde komen, misschien aan de regenboog, de 22 kwadraat meter en de pampus, maar daarmee is het verhaal gedaan.

Als men in een gesprek met een Engelsman, die op de hoogte is van de klassieke jachtbouw, te berde brengt dat er in Nederland een uit 1931 stammende, gaffelgetuigde eenheidsklasse rondvaart, waarin op grote schaal fanatiek wedstrijd wordt gezeild en waarvan het zeilnummer van de nog steeds nieuwgebouwde schepen inmiddels de 4000 ver is ge-

(advertentie)

HOEK DESIGN® NAVAL ARCHITECTS BV

GROTE KERKSTRAAT 23, 1135 BC EDAM, TELEFOON 02993 - 7 28 53, TELEFAX 02993 - 7 15 19

fijn schip

passeerd, is er een goede kans dat men van „Double Dutch” wordt verdacht. Helemaal wanneer men daaraan toevoegt dat die eenheidsklasse prima zeileigenschappen paart aan fraaie, klassieke lijnen, waarvan nog eens duizenden exemplaren in Nederland in de verhuur zijn.

Deze onbekendheid met betrekking tot de zestien kwadraat hebben we gedeeltelijk aan onszelf te danken. In de periode van de hechthouten zeiljachtjes dreigde de zestien kwadraat in diskrediet te raken. Ik kan mij nog goed de discussies in de jaren zeventig herinneren met mensen die mij uit mijn door Ottenhome gebouwde scheepje wilden hebben om plaats te laten nemen in een spanker of randmeer.

Hiervoor waren allerlei valiede motieven: de zestien kwadraat zou teveel buizen, teveel slaan in knobbelig water, te weinig hoogte kunnen halen, geen spinnaker voeren, teveel onderhoud vergen, kortom ik moest wel een volstreekte non-conformist zijn, om het vol te houden in zo'n „takkensbos”.

Gelukkig heeft deze periode slechts kort geduurd en op het ogenblik ziet men op het water minder spankers, schakels en topklassen zeilen dan zestien kwadraten.

Het is misschien de vanzelfsprekendheid van het overbekende profiel op het water, die ertoe heeft bijgedragen dat er zo weinig over de zestien kwadraat in het buitenland bekend is geworden. Zoiets gewoons is immers geen gespreksonderwerp? (Overigens moet ik een uitzondering maken wat betreft een flink aantal zestien kwadraatrompen, die werden gebouwd door Wester in Grouw en later ook door Alberda in Sneek en die in de jaren vijftig en zestig naar de Verenigde Staten werden geëxporteerd. Deze schepen waren afwijkend in zoverre dat ze een midzwaard hadden en een torentuig. De heer Hoekstra,

conservator van het Fries Museum te Sneek, heeft enkele jaren geleden nog twee van deze als „Celebrity class” verkochte scheepjes in een haventje aan het Michiganmeer in prima staat aangetroffen.

Om een vergelijking te maken met de autowereld: de Volkswagen Kever en de Citroën Traction moesten eerst zeldzamer worden, voordat men ze als objecten ging zien, waard om behouden te blijven.

De VKSJ (Vereniging tot behoud van het Klassieke Scherpe Jacht) stond ook niet positief tegenover de zestien kwadraat. Zij stelde haar lidmaatschap alleen open voor gedekte, scherpe jachten. Eén van de bestuursleden van het eerste uur vertelde mij over de vrees voor aanmelding van honderden zestien kwadraatbezitters die binnen de vereniging de belangen van de eigenaren van de grotere schepen zouden overstemen.

Dit hoeft de bezitters van de zestien kwadraat echt niet te verdrieten, want ze mogen zich al sinds jaar en dag verheugen in een bijzonder actieve en gezellige eenheidsklassevereniging, die een vruchtbare en stimulerende voedingsbodem biedt voor spannende en sportieve evenementen.

JEUGDHERINNERINGEN

Ikzelf koester leuke jeugdhherinneringen, waarin de zestien kwadraat een prominente rol speelt. Samen met mijn broertje (zo'n tien en elf jaar oud) was er geen weer te slecht om met de BM, zoals we de boot van onze ouders in die tijd noemden, erop uit te gaan. Prachtig was het natuurlijk als we op de Loosdrechtse Plassen andere jongetjes in zestien kwadraten tegen kwamen en achter elkaar konden jagen. Zo ontdekten we samen de planeigenschappen van dit fantastische scheepje, maar ook zijn indrukwekkende buiscapaciteiten.

Feiten en cijfers op een rij

1923:

Oprichting NNWB, de Noord Nederlandse Watersport Bond.

1926:

Ontwikkeling en bouw van een „6 meter” door Bulthuis, die kan worden beschouwd als de „Oerzestien kwadraat”. Dit schip vond men aanvankelijk te groot en te duur (f 250,-!), waarna door Bulthuis aan de BM werd gewerkt.

1927:

Presentatie (kleine) BM.

1931:

De grote BM of zestien kwadraat wordt door de NNWB erkend. De technische commissie werkt de tekeningen nog wat bij, de eerste wedstrijden vinden plaats.

1937:

Het vierhonderdste nummer wordt ingeschreven.

1938:

De laatste stap naar een echte eenheidsklasse; er is nog maar één kiel en roervorm (de huidige) toegestaan. Het zeilteken wordt voorzien van een stip.

1941:

Oorlogstijd, 1000 geregistreerde schepen.

1943:

Op aandrang van de Groningers wordt de zestien kwadraat van een driemansboot een tweemansboot.

1947:

De ballast, die lood mocht zijn, wordt verplicht van gietijzer, invoering van de streep in het zeilteken.

1953:

De trapeze wordt ingevoerd door Helder.

1954:

Het gewicht wordt vastgesteld op minimaal 380 kg.

1956:

Dacron wordt toegelaten als materiaal voor het tuig.

1958:

De zestien kwadraat wordt een landelijke klasse.

1960:

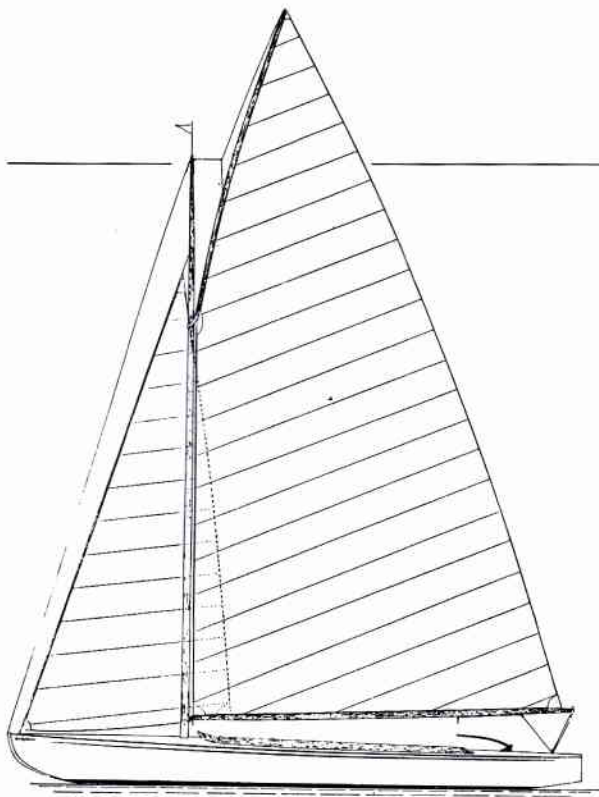
Begin van de „Mid Winter”-wedstrijden te Loosdrecht.

1962:

De eerste „Primus Inter Pares”-wedstrijden worden gehouden in de zestien kwadraat.

1963:

De grote ronding van het achterlijk van het grootzeil wordt aan banden gelegd.

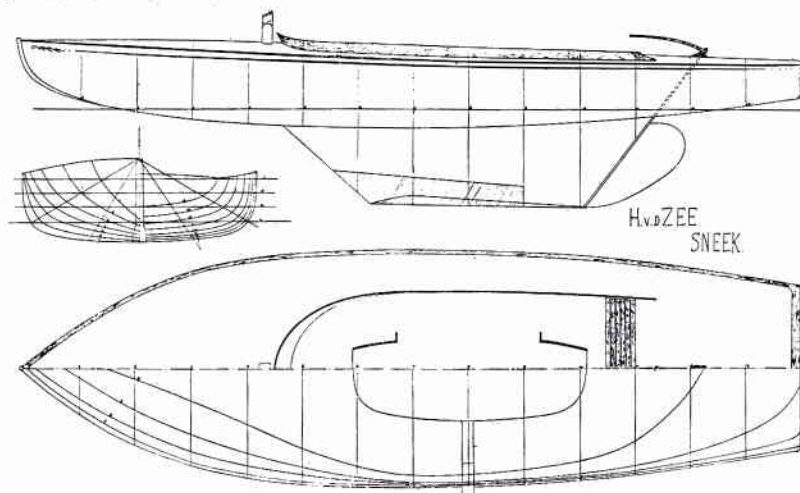
7,10 Meter klasse van open kieljachten. (Noord-Nationale beperkte klasse. Zeiltek.: nummer met streep er boven.)

Ontwerp en bouw H. van der Zee, Sneek. Grootste lengte 7,10 m, breedte 2,15 m, grootste lengte waterlijn 6 m, grootste zeiloppervlak 30 m².

Dekplan en doorsneden 7,10 meter-klasse van open kieljachten.

Over een aantal bijna-ongelukken spreek ik maar niet, mijn moeder leeft nog en heeft nog altijd dat strenge oog.

Maar ook met windstil, warm weer was de zestien kwadraat bijzonder: dat zachte maar geprononceerde geklik-klak van golfjes tegen de platte onderkant van het vlak had een rustgevend, bijna hypnotische werking. Later kwam de periode van tochten en natuurlijk de daarbij behorende vakantiebelevissen en avontuurtjes, waarmee ik u hier niet zal lastigvallen. De zestien kwadraat was en is nog altijd geliefd door zijn ruime kuip waarin, toegedekt door een dektent, vier (jonge) volwassenen gemakkelijk kunnen slapen, maar ik garandeer u dat wij er in die tijd soms wel meer inpersten.

KIELVORMEN

Als jachttype kwam de zestien kwadraat bij haar introductie in 1931 niet uit de lucht vallen. Er bestond in Nederland al tientallen jaren een traditie van platte, op vormstabiliteit gebouwde brede kiel- of midzwaardjachten met een houari- of stijl gepiekt gaffeltuig.

Ten voorbeelde laat ik u tekeningen zien van de 7,10 meterklasse van H. v.d. Zee, Sneek, het 7 m kiel-midzwaardjacht, W. Beekhuis, „Navis”, Loosdrecht, Nationale Middenzwaardklasse, H.W. de Voogt, Haarlem en een open kieljacht van 8 m, ruim voor 1930 getekend door H.W. de Voogt, Haarlem.

Gezien het uiterlijk moet u toegeven, dat deze jachten en de zestien kwadraat een duidelijke verwantschap tonen. Zeker, wanneer men daarbij de 16 m² beschouwt uit de periode voorafgaand aan de beslissing om een strenge éénheidsklasse te maken.

Uit „De Golfslag” van 25 maart 1938 nam ik een aantal tekeningen over als illustratie bij een artikel betreffende de discussie over de uiteindelijke kielvorm voor de 16 m². Interessant is het te lezen, dat de redactie van dat blad, na ervaringen met alle afgebeelde kielvormen te hebben verzameld, tot de slotsom kwam dat de beperkte eenheidsklasse over een lange kiel en een aangehangen roer zou moeten beschikken (tekening nr. I). Mocht men echter tot de keuze van de hangroeren komen dan gaf de redactie de voorkeur aan nr. IV, met

de aantekening dat het roer wel iets dieper zou mogen steken.

Deze tweede genoemde vorm, overigens zonder het diepere roer, is het uiteindelijk geworden, ondanks het volgens de „Golfslag” bij dit kielroertype horende „Eigenaardige trillen en klotsen tegen het vlak van het schip, dat zeker ontstaat door de stroming, welke op zijn beurt weer zgn. luchtledigheid vormt”.

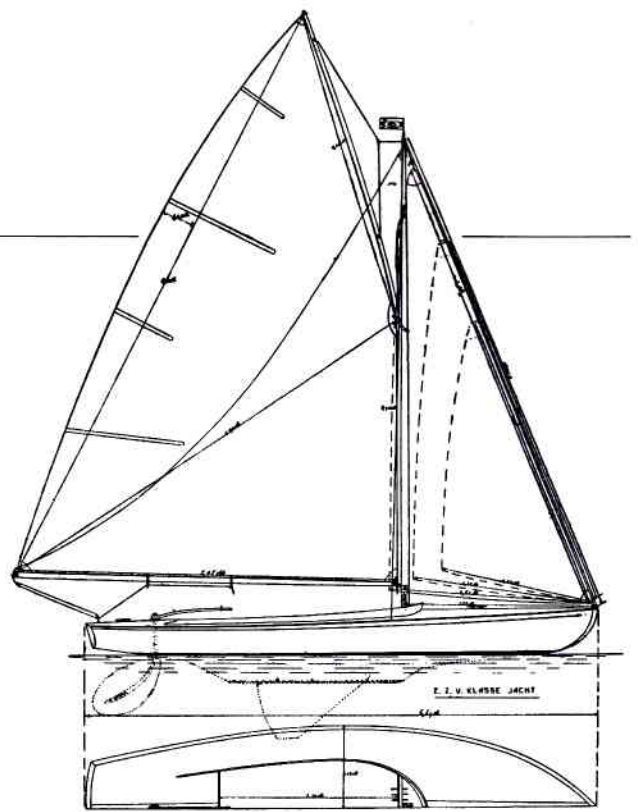
Zo duidelijk als de aanwezigheid in ons beeld van de Nederlandse zeilsport, zo bediscussieerd is de ontstaansgeschiedenis van de zestien kwadraat. Kapper Bulthuis uit Bergum, die als hij nog geleefd had dit jaar zijn 100ste verjaardag gevierd zou hebben, zou ons uitsluitel gegeven kunnen hebben. Zo onbetwist als het ontstaan van zijn eerste succesontwerp, de BM, is, zo moeilijk is het achter de feitelijkheden rond het ontstaan van de 16 m² te komen. In de volksmond nog steeds „Vergroote BM” genoemd. In 1931, in zijn boek „Van Zeilkano tot Oceaan Jacht”, publiceerde Philippona een set tekeningen van een (nog niet erkend): „Vergroote BM-klasse Kieljacht, ontwerp H. Bulthuis, Bergum, Tekeningen van Johs. Oly en L. v.d. Weij te Sneek. Lengte 6 m. Breedte 2 m. Zeiloppervlak 16 m². Prijs: Vuren-, oregon Pine, eiken- of mahoniehout f 400,— tot f 500,—.”

Deze publikatie geeft duidelijk Bulthuis aan als geestelijke vader van de zestien kwadraat, maar in gesprekken met betrokkenen uit de ontstaanstijd (1930-1932) komt veelvuldig naar voren dat de technische commissie van de NNWB (Noord Nederlandse Watersport Bond) als verantwoordelijke voor de uiteindelijk vorm moet worden gezien.

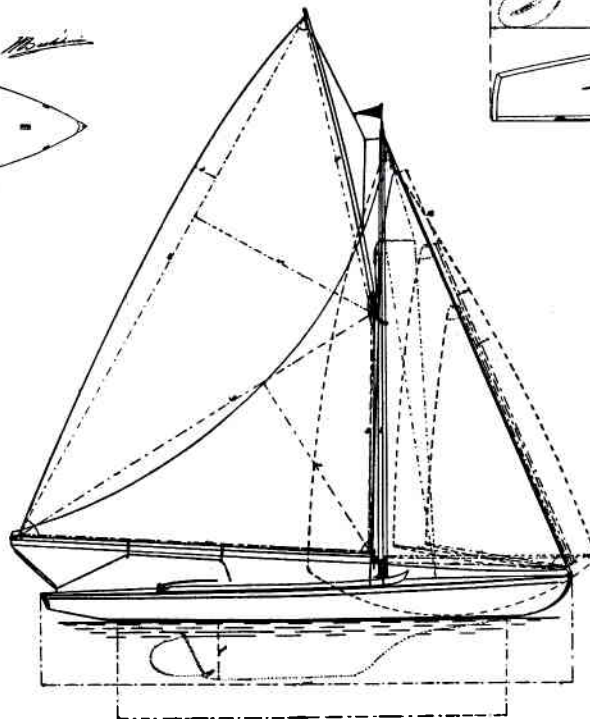
Zeker is dat de bond de beslissing nam tot de eenheidsklasse kiel zoals wij die nu kennen. Ook gaf de NNWB in de jaren vijftig toestemming een trapeze te voeren, wat het imago van de klasse als „oude heren boot” aanmerkelijk verbeterde. Interessant is het overigens dat de (dure) spinnaker altijd uit het ontwerp geweerd bleef, een detail dat vanaf het prille begin werd vastgelegd om de klasse betaalbaar te

Kiel- en middenzwaardjacht, lang 7 m, breed 1,92 m, diepgang zonder zwaard 0,50 m, met zwaard 1,10 m. Zeiloppervlak 32 m². Ontwerp W. Beekhuis, werf „Navis”, Loosdrecht.

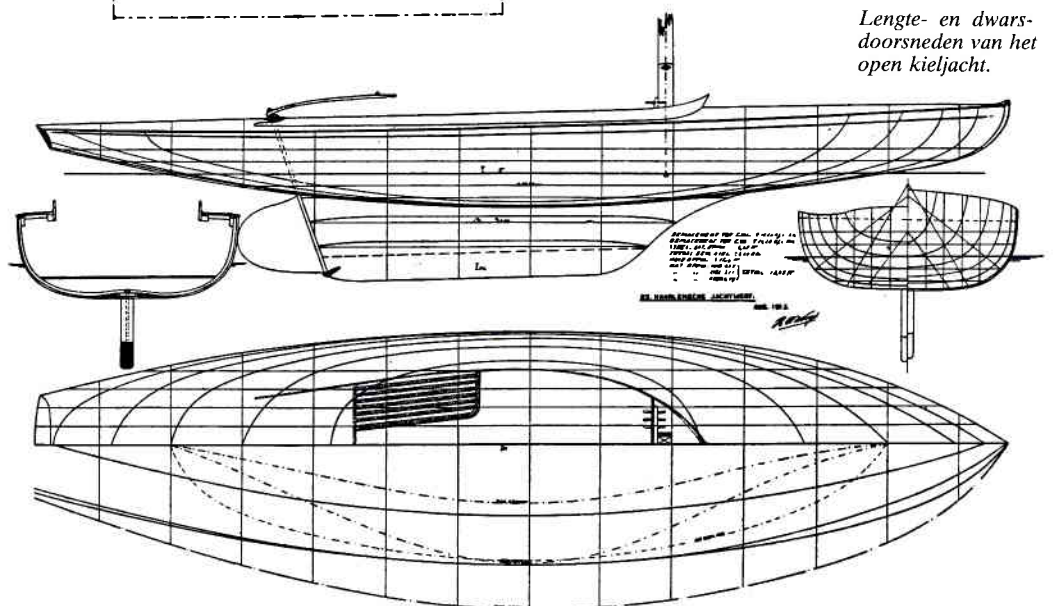

Nationale Midzwaardklasse, vroeger Z.Z.V. klasse der Zaanlandsche Zeilvereniging. Lengte 6,65 m, breedte 2,15 m, diepgang zonder zwaard 0,60 m, met zwaard 1,20 m, zeiloppervlak 25 m². Ontwerp H.W. de Voogt, N.V. Haarlemsche Jachtwerf, Haarlem.

Open Kieljachtje. Lengte 8 m, breedte 1,90 m, diepgang 0,90 m. Zeiloppervlak aan den wind, 33 m². Ontwerp H.W. de Voogt, N.V. Haarlemsche Jachtwerf, Haarlem.

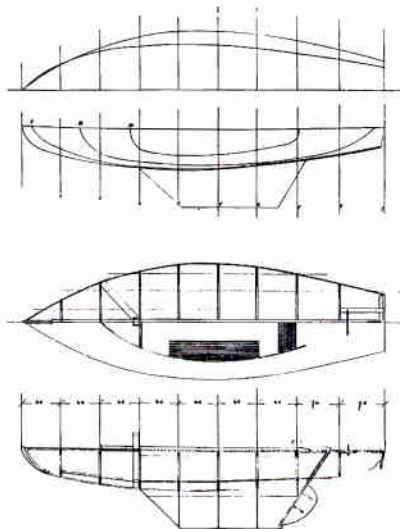
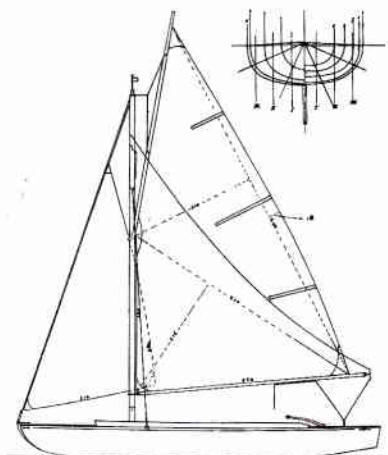
Lengte- en dwarsdoorsneden van het open kieljacht.

houden. De bouwwijze (lattenbouw), die in de BM voor het eerst werd toegepast, betekende een revolutie in de Nederlandse jachtbouw. De huid, bestaande uit smalle, op elkaar genagelde stroken hout, blijft zitten op de bouwmallen, die later als gecombineerde spanten/schotten fungeren. Door deze bouwwijze werd de watersport betaalbaar voor een veel groter deel van de bevolking. De prijs van een lattengebouwde boot bedroeg namelijk vaak de helft van die van een in gangen of overnaads gebouwd schip. Er waren geen spanten nodig,

Vergrote BM-klasse
kieljacht.
(Nog niet officieel
erkend.)

Ontwerp H. Bult-
huis, Bergum. Te-
keningen van Johs.
Oly en L. v.d. Weij
te Sneek. Lengte 6
m, breedte 2 m.
Zeiloppervlak 16
m².

Dekplan en doorsneden vergrote BM-
klasse.

het arbeidsintensieve pasmaken van de gangen kwam te vervallen en omdat de latten recht konden worden gezaagd in tegenstelling tot de (uitgeslagen) huiddelen van een traditioneel gebouw schip, was er veel minder materiaalverlies. Dat lattenbouw gemakkelijk was en voor de amateurbouw geschikt, wordt door diverse bouwers echter tegengesproken. De meeste zestien kwadraten van het eerste uur die nog in de vaart zijn, werden door beroepswerven ge-

bouwd en tonen aan dat levensduur en bouwkwaliteit met elkaar in verband staan. De lattenbouw, hoewel door Bulthuis in eenheidsklassen in Nederland geïntroduceerd, is geen Nederlandse uitvinding. In Engeland en de Verenigde Staten bestond het bouwsysteem al voor het ontstaan van de BM en werd „Strip Planking” genoemd. Het is een bouwwijze, die door haar economische houtgebruik in de moderne hout-epoxymethoden tegenwoordig weer opgeld doet.

Bergummermeer
(BM) klasse mid-
denzwaardjacht.
(Noord- en Zuid-
Nationale beperkte
klasse. Zeiltek.:
BM met No.).

Ontwerp H. Bult-
huis te Bergum.
Tekeningen van
Johs. Oly en L.
v.d. Weij te Sneek.

Lijnen, doorsneden
en dekplan BM
Klasse.

